

ТМ	Г. XXXII	Бр. 3	Стр. 531 - 539	Ниш	јул - септембар	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.7:351.85

Стручни рад

Примљено: 29.02.2008.

Ђокица Јовановић
Филозофски факултет
Београд

ПРОВИНЦИЈА ПРОТИВ ПРОВИНЦИЈЕ*

Резиме

Неке од најважнијих културних тековина су настале подаље метропола: утицајни универзитети, уметничка дела и уметнички правци, доминантне моно-теистичке религије... Међутим, гравитациона сила метрополе (која се оваплоћује у концентрацији политичке и економске моћи) врши двоструки утицај: интегрисе, позива, новум, а и сама културна тековина је окренута центру – референтној тачки. Метропола је, даље, и креатор и интегратор. Одговор на питање: како креирати могућност културног стварања у провинцији а које неће бити вољно за "бег" ка центру? могућ је као: децентрализација одлучивања и децентрализација финансирања у стварима културе. И могућ је као (ради се о најнејаснијем и најмагловитијем захтеву) формулисање провинцијске културне политике. Другим речима, да ли је провинција спремна да понуди боље услове и више новца но метропола?

Кључне речи: метропола, провинција, децентрализација одлучивања, децентрализација финансирања

У последње време је све видљивије једно дуготрајно тињајуће незадовољство. Све чешће се у тзв. унутрашњости могу чути гласови незадовољства због јаке централизације, тј, "београдизације" Србије.

djole@junis.ni.ac.yu

* Текст је написан у оквиру пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство науке Републике Србије.

Недавно је објављена вест, која није изазвала значајније реакције, о томе да "су започети разговори представника покрета за 16 српских градова, међу којима су Нови Сад, Ниш, Чачак, Крушевац, Крагујевац, Нови Пазар, Лесковац, Суботица... одржани крајем недеље у Краљеву. Судаћи по броју присутних знатижељника у великој дворани биоскопа 'Кварт', политичари 16 градова успели су да за своје идеје загреју велики број грађана широм Србије. Још, међутим, није донета одлука о уједињавању, али готово да није било гласа против да се оснује Покрет за Србију који ће се, највероватније, појавити на мајским локалним изборима." О каквој идеји је реч? "То, у најкраћем, значи да Београд треба, што више развластити¹ и на тај начин децентрализовати власт"¹

На први поглед, разлози су вишеструки и, мање-више, очигледни. Набројаћу неке.

1. Србија је високоцентрализована држава. Степен политичке, културне и економске аутономије је врло низак.

2. Уз то, Београд је, сходно претходно реченом, центар политичког, културног и привредног живота. Нарочито видљив индикатор је чињеница да је просечни становник Београда неколико пута богатији од просечног становника најмање развијених општина.

3. Фискална политика је тако уређена да фискални приходи завршавају у централној државној каси, а отуда се у много мањим износима враћају назад (провинцији) и то према арбитрарним одлукама политичког ауторитета.

Овде се одмах види да је централизација схваћена као метрополитанизација. Или, поједностављено: сав друштвени живот монополитизује Београд. Отуда долази изражено неповерење према свему што је "београдско". Отуда се у равни свакодневног живота јавља феномен неповерења између житеља провинције и Београда. Поодавно је рођена култура неповерења.

Ова култура је, поред тога, повољна основа за конструисање разних локалних платформи за освајање утицаја и моћи у многим срединама. На тај начин су, примера ради, формиране провинцијске олигархије у Чачку, Јагодини, Тополи, Свилајнцу... Консеквенца је – још дубље неповерење, које се стално изнова производи. Међутим, то је повољан начин да се клијентелизам (између политичког центра и локалних олигархија) начини невидљивим иза пароле о "брзи за своју средину". "Немам времена ни да једем, јер пуно радим за добробит свог народа," каже један локални политичар,² а други каже: "Ови писменији видите шта нам раде горе у Србији."³

¹ *Провинцију мучи беспарица*, Глас јавности, 30. 1. 2008.

² *Добровоје Будимировић Бица, председник општине Свилајнац у: Сад Бица узвраћа ударац*, Глас Јавности, 8. 9. 2007.

³ Драган Марковић Палма, председник општине Јагодина у интервјуу за једну ТВ станицу, www.youtube.com/watch?v=kq3Ih55eSyw

Дакле, шта је провинција? Основно или прво значење ваља потражити у латинском језику – провинција (лат. *provincia* [ae]) је покрајина (у политичко-административном смислу).⁴ Али, занимљиво је и ово значење: "Провинција; ...2. дио административне подјеле територије у *унитарној држави*; 3. у ширем смислу дијелови територија некога друштва који се налазе у склопу главнога града те државе или других њезиних *метропола* као и подручја које гравитира на ове."⁵

Ни у једном од ових тумачења провинција се не узима за подручје које би било на било који начин инфериорно у односу на центар. Ради се о административној подели територије. Нема ни речи о било каквој културној инсуфицијенцији. Даље. (а) У изворном смислу, провинције се формирају, као *административне* целине, у унитарној, централизованој, рекли бисмо, мање-више затвореној држави. Ради се о (у данашњем смислу посматрано) конзервативној, немодерној, архаичној држави. (б) Иако је реч о немодерном типу државе, и поред тога, провинције су се формирале око *више* метропола у једној држави.

У модерном смислу узев, провинција није држава, али многе функције државе су пренете из центра у провинцију. Природа децентрализације је управо у томе. Регија није трансмисија воље центра, нити је паралелна структура с државом. Оно што се чини у регији, не чини се у државном врху. Ради се о подели конститутивних овлашћења између државе и регије. Дакле, може да постоји више метропола на подручју једне државе. Сиднеј није престоница. Нису то ни Њујорк, ни Лион, ни Севиља, ни Бирмингем, ни Напуљ... али јесу метрополе. На пример, Ванкувер је, административни центар (метропола) Ванкуверске провинције (*Vancouver Province*), у коме се обављају скоро сви државни послови.

Пуније значење овај појам (*province*) добија у Енглеској у првој половини XIV столећа, као дериват француске речи *province* (XIII столеће), а чија се основа налази у латинском језику. Ово значење указује на ондашњу праксу управљања на делу територије која је била у надлежности магистрата. У надлежности магистрата је, изворно, била дужност да буде мировни судија. Доцније су додати и други атрибути: судија, судско веће, управник области... Ни овде не може бити ни речи о инфериорности у односу на центар, иако је провинција, административно, подређена централној власти.

⁴ Бранислав Грујић, *Латинско-српскохрватски речник*, Обод, Медицинска књига, Народна књига, Цетиње, Београд, 1983.

⁵ М. Босанац, О. Мандић, С. Петковић, *Рјечник социологије и социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977.

Провинција је и поднационална јединица или поднационални ентитет (*субнационални ентитет*). То је општи израз за *управну* област, углавном са локалном владом која укључује многе општине, кантоне, котаре, провинције или друге управне потподеле, и која има изванредан степен аутономије. У земљама које нису нације-државе, ово може значити да су неке или све од "поднационалних" јединица у ствари, такође, и националне јединице.

Претходним објашњењем желим да скренем пажњу на основну чињеницу, а према основном науку у овом тексту, да провинција, изворно и стварно, никако не подразумева културну подређеност, дириговани, дозвољени, прописани степен културне аутономије, подређеност у односу на културни "центар"... Али, као што, одвећ добро знамо, стварност се не управља према правим, истинским, изворним, значењима појмова којима исту стварност разумевамо, одређујемо, дефинишемо... Тако и у нашем случају. Метропола има привилегију да "исијава ново" у култури, а провинцији је (само)додељена улога (против које она ретко шта искрено има против) да опонаша дате моделе, да им се диве и – да их не разуме. Неко ће рећи да је много културно значајног створено изван метрополе. То је тачно. Толстој је најрадије писао у својој Јасној Пољани; Оксфордски универзитет није у Лондону; хришћанство није настало у престонном граду који има монументално хришћанско знамење – Трг Светог Петра, нити су јудаизам и ислам настали у престоним градовима; Монголи су на својим походима из магловитих и незнатних забити азијске степе проносили на брзим, жилавим коњима идеје слободне културне размене и трговине; џез и блуз су настали у мочварном сливу Мисисипија...

Погледајмо сада Србију. То је централизована држава, са само једном метрополом.

А, ове речене и сличне чињенице понајмање интересују провинцију. Она се њима не бави. О њима знамо тако што глас, информација о њима долази из метрополе. Зато што те чињенице памти, бележи метропола. Отуда мисао у провинцији да све вредне тековине монополизује центар.

Шта, међутим, чини наша провинција зарад неговања самосвојних (провинцијских) тековина? Илустрације ради погледајмо какве су библиотеке у провинцији, та места ускладиштеног памћења и сећања. Погледајмо посебно каква су њихова матична одељења, где би ваљало пажљиво и љубоморно чувати оно што су створили њихови умни и надарени суграђани. Библиотеке су запуштене (осим изузетака), матична одељења су у јадном стању (осим изузетака). Умни људи не припадају паланци. Надилазе паланку и зато су, некако, туђи – странци су у свом сојаку. Искуство, и знање, и таленат њихови нужно надалеко прелећу преко родног сојака. Туђи су јер

"нема света изван духа паланке"⁶, јер је "паланчанин, међутим, вернији паланци него самом себи."⁷ Покушајмо да замислимо каква би била животна судбина Николе Тесле да је живот провео у родном Смиљану. Или Михајла Пупина да је остао у родном Идвору. Или Милутина Миланковића да није отишао из родног Даља. Зашто провинција није хтела, могла да препозна њихов геније? И да га поштује? Да би децентрализација земље (нарочито у култури) била могућа, нужан је дуг и мукотрпан процес распаланчења паланке. То је први и главни услов.

Но, посветимо и дужну пажњу нашој метрополи. Овде важи исти услов. Да би децентрализација земље била могућа, нужан је дуг и мукотрпан процес распаланчења центра. Добро је приметила Дубравка Стојановић пишући о приликама у Србији после ослобођења од Турака: "Треба имати у виду да је у то време на Балкану једини град са преко 100.000 становника био Цариград, а урбанизација или висока урбанизација сматра се једним од основних услова за демократију."⁸ Другим речима, уз све покушаје брзог брисања отоманске заоставштине и хитрог угледања и копирања европских обичаја и закона, у својој нарави Београд је био (бојим се, и остао) ипак само центар једне заостале, европске периферне провинције.

Београд, игром историјских прилика, није добио свој европски грађански сталеж, као доминантну градску силу. Начин живота, вредности, културни обрасци тзв. старих београдских породица су увек били некако на средокраћу "народског" и копирано европски градског начина живота. "Староседеоци" опонашају паланку – онако како је замишљају (не знајући како она уистину изгледа), све у жељи да покажу да се нису "одродили од националних коренова", као што паланка опонаша Београд (не знајући како он уистину изгледа) све у жељи да покаже и она своју "модерност".

Потом, главни град је (као једина метропола) био и остао место у које се из паланке хрли престижа ради или ради бољих животних прилика. Као бирократско-административно средиште, где се доносе све важне одлуке, неодољивом снагом је привлачио и привлачи паланачке бирократске ђифте. Такав градски амалгам је родно место уверењу да престоница у свему мора да да последњу реч. Ако би било другачије, многи појединци би изгубили онај нарочити осећај који ствара самодата важност и значај. Последња реч значи писати законе, убирати порезе, признавати само центар за културно и учено средиште... Упозорења и гласови учених и разборитих људи, којих и у Београду и у тзв. унутрашњости, дакако, има, нису могли

⁶ Радомир Константиновић, *Философија паланке*, Нолит, Београд, 1981. стр. 8.

⁷ Исто, стр. 9.

⁸ Дубравка Стојановић, *Проблеми демократије на Балкану*, www.nbs.bg.ac.yu

утицати на главни културно-идеолошки ток нити на престоничке малограђане ушушкане у топли и инертни конформизам који још увек мирише на оријент. Нису могли бити утицајни јер нису били, осим изузетно ретко, поткрепљени ни политичким ни државним ауторитетом. Уз то, знање и разборитост, као вредности, никада нису били на особитој цени у јавном животу. Па, и онда када је политичка моћ прелазила у руке оних који су покушавали да, макар у нечему, модернизују земљу брзо су били скрајнути из јавности или из живота – од кнеза Михаила Обреновића,⁹ преко, на извештан начин, краља Петра I Крађорђевића,¹⁰ па, до српских либерала¹¹ и до Зорана Ђинђића.¹²

Малограђанској, притом, владајућој памети, у видокругу је била бесмислено упрошћена слика државе. Држава је, мисле они, моћ и сила, које, да би биле моћ и сила, морају бити строго централизоване. А та моћ је оваплоћена у рукама неефикасне и немодерне политичке бирократије. Ослушнимо само ту хистеричну канонаду из државних канцеларија, парламента, владе... само на помен модерног уређења аутономних целина у земљи. Према архаичном, половичном и рудиментарном знању престоничке бирократије и њихових културтрегерских сателита, захтев за модерно демократско уређење државе, које подразумева аутономије широког обима, није ништа друго до подмукли наум сепаратистички. Неки од њих знају да то није тако. Али иза њиховог грлатог и неукусно демонстрираног пароласког патриотизма почива страх да ће бити лишени привилегија, статуса и незаслужено луксузног живота.

Са једнаким идеолошко-културно узношењем замишљеног, измишљеног непостојеће пасторалног "народног" начина живота срећемо се и у тзв. културном животу. Ваља ослушнути неке песни-

⁹ Убијен 1868. године у Кошутњаку, у Београду. Његова политика се, грубо, може одредити као политика просвећеног апсолутизма, ослоњена на максимум "све за народ, ништа са народом".

¹⁰ Краљ Петар I Карађорђевић је заговарао идеологију "братства једног троименог народа – Срба, Хрвата и Словенаца", на трагу идеолошких прокламација француске грађанске револуције. Али, је са друге стране, био подложен кортешу политичких снага које су га довеле на власт после убиства краља Александра Обреновића 1903. године.

¹¹ Српска владајућа гарнитуре је покушала да, почетком седамдесетих година минулог столећа, покрене извесне либералне реформе. У судару са са тврдом партијском линијом, пре свега у Србији, уз Титову подршку, лидери пролибералне политике Марко Никезић, Латинка Перовић, Мирко Тепавац... морали су да одступе.

¹² Убијен 2003. године у Београду. Премијер Владе Републике Србије (2000-2003). За сада је пројект трансформације Србије, у чијем стварању је учествовао, у великој мери заустављен.

ке, прочитати приче и романе неких приповедача, погледати неке слике... Још је Мирослав Крлежа о тој појави писао на следећи начин: "Народност, то су успомене. (...) то су жене, мајке, пјесме у дјетињству, краве, паше, ливаде (...), патријархално стање на лирској мјесечини, а никако досадни аргументи (...). *Ова лирика је замаскирана лаж тешке и озбиљне животне стварности, која се зове биједа* (курзив – мој). (...) То су популарна издања безбројних наших матица и задруга, која почињу да стижу у витрине полуобразованих у провинцијама, и да тамо буде велике илузије о хрватским и српским краљевима (...), о великој и славној, царској, македонској, византској, каролинској прошлости, то су читанке, лоше дилетантске пјесме које сви знамо наизуст и које су нас, осим Змај-Јовиних пјесама, повеле кривим путем националних обмана, на српској и на хрватској страни, у очити раскорак подједнако."¹³ Паланачко уверење се, на овај начин, узима као неупитни естетски, морални, следствено, политички императив. То је слика гвозденог, монолитног јединства и непротивречности које врхуни у ауторитету централизоване моћи. Свако аутономно мишљење и делање је претња том архаичном монолиту, "развија" органску целину – сепаратно је, непријатељско.

Ова монолитна непокретност је, уствари, други назив за перманентно, ендемско друштвено кризно стање. Са друге стране, аутономија, децентрализација, претпоставља динамичан концепт. Децентрализација је, опет, перманентно делање, активно стање, јер нужно, прихвата идеју прогреса као конститутивну идеју. Самоодлучивање, од политичког до културног, у развојно дефинисаним регијама, подразумева тежњу и могућност развоја, мимо инертног утицаја окошталог центра. На примеру заштите културне аутономије Рома у Мађарској то су добро показали Emilia Molnár и Kai A. Schaft.¹⁴

Да би се могла стварно неговати култура изван метрополе мора се практиковати једно од основних људских права – право на културу. По својој бити култура је могућа само у сфери аутономије, као слободе. Коначно, свакој политичко-административној, економској децентрализацији претходница је била културна децентрализација. То је почетак. И то је индикатор унутрашње слободе у друштвеном поретку. Тек онда када једна локална политичка заједница разуме културу као основу политичке слободе може се конституисати локална културна политика, као основа развоја уопште. Овде су врло

¹³ Мирослав Крлежа, *Тезе за једну дискусију из 1935. године*, у: *Десет крвавих година*, Зора, Загреб, 1971. у: *Културни радник*, Загреб, 6/1981, стр. 158.

¹⁴ Vidi: Emilia Molnár, Kai A. Schaft, *Preserving "Cultural Autonomy" or Confronting Social Crisis?*, *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, Volume 9, Number 1, 28 May 2003.

важна следећа питања: Да ли је локална заједница спремна да учини овакав програм? И, да ли је спремна да плати сопствену културу?

Програм ка култури и финансирање културе значи да та заједница мора да створи услове који су једнаки, често и повољнији и пожељнији, од престоничких услова културног стварања. То, даље, значи, да локална заједница мора да буде отворена за комуникацију са другим срединама и да ствара претпоставке такве комуникације, које ће се самостално ширити ка целом свету. Тако ће ослабити гравитацијска моћ центра, који, у извесној мери, већ остварује ове претпоставке. Локална заједница мора да ствара шансе. Мора да, како је већ речено, прође процес распаланчења. Мора љубоморно да негује и чува своје креативне појединце и потенцијале. Мора да престане да их истискује и одбацује као "сумњива лица". Културна политика подразумева да су школовање надарене деце, свакојака подршка људима од културе, неговање културног става уопште... неупоредиво битнији од вашарских смотри и фестивала, које провинцијски ауторитети представљају као "културна достигнућа".

Као аргументом, послужићу се већим цитатом из једног важног европског документа. "Уистину, локалне и регионалне власти играју двоструку улогу од највећег значаја. Оне су те које су у најбољој позицији да пренесу вредности које обезбеђује култура: преко њихове бриге за наслеђе, /.../ преко њихове блискости са неинституционалним сектором, /.../ преко своје интимне перцепције различитих елемената популације и тако, на толико много начина, оне су на првој линији у улози посредника између грађанина, уметности и културе (курзив-мој), /.../ и ово на нарочито оперативан начин, зато што су највише свесне проблема у било којој области и имају, у односу на оне много веће и удаљеније власти, већу флексибилност и брзину реаговања."¹⁵

На крају, у Србији су на делу истовремено и сукоб и коруптивна симбиоза назови метрополе и назови провинције. Или, васцела Србија јесте, тек, једна провинцијализована област, заједно са својим варошима и Београдском вароши. У таквој стварности, питање демеетрополизације културе није ни изблиза тема којом би се озбиљно бавила садашња политичка и "културна" номенклатура. Но, ово стање се мора узети као мотив за промену. Утолико перспективе могу бити пожељне. Тек када ово оријентално наслеђе постане (уколико постане) уистину прошлост биће могући и културни плурализам и културна децентрализација, као темељ модерности.

¹⁵ *Green Paper on the Cultural Policies of Local & Regional Authorities in Europe*, Les Rencontres, Association of European Cities and Regions for Culture, 2004. Издање на српском: *Зелена књига о културним политикама локалних и регионалних власти у Европи*, Балканкулт, Београд, 2004, стр. 13.

Dokica Jovanović, Belgrade

PROVINCE AGAINST PROVINCE

Summary

Some of the most important cultural achievements made their first appearance far away from the centre: influential universities, works of art and art tendencies, dominant monotheistic religions... However, the gravitational force of the metropolis (embodied through the concentration of political and economic power) exerts a double influence: it integrates, recalls novum, while the same cultural attainment is turned to the centre – as a point of reference. The metropolis is, also, both a creator and an integrator. The answer to the question: how to create the possibility of cultural creation in the province which would not be prone to "escape" to the centre? may be: decentralization of making decisions and decentralization of financing in matters of culture. And it is also possible as (this is the least clear of requirements) a formulation the province's cultural politics. In other words, is the province ready to offer better conditions and more money than the metropolis?

Key Words: Metropolis, Province, Decentralization of Making Decisions, Decentralization of Finance